

1. Miejsce po Cegielni

Najstarsze osoby zamieszkujące kiedyś Cegielnię pamiętają jej zabudowania: dwojak, dużą stodołę, chlewik, studnię czy parówkę – maszynę parową do mielenia zboża. Jeszcze wcześniej były tam piece do wypalania cegiel, skąd wzięła się nazwa tego miejsca.

2. Miejsce po torfniakach

Torfniaki to dawne miejsca wydobywania torfu, którym palono w piecach. Wykopywano go maszynowo, a później suszono na słońcu: *To była frajda! To były takie kloki, z których trzeba było piramidę ustawić.* Po wydobyciu surowca powstawały głębokie dziury wypełnione wodą, w których hodowano ryby.

3. Las za Rowem

Ścieżkę za działkami prowadzącą na Włocibórz przecina niewielki strumyk, zwany przez mieszkańców Rowem, za którym znajduje się las: *To tam na poziomki się szło, na maliny.*

4. Ogródki działkowe

Za czasów PGR-u rodzina każdego pracownika miała po 5 arów działki. Służyły przede wszystkim do sadzenia warzyw, owoców i kwiatów. Dzisiaj praca na działkach pozostała ważnym elementem codzienności części mieszkańców, którzy mówią, że tym żyją. Chodzi zarówno o uprawę, jak i o relaks, do którego służą altany, hamaki, grille, place zabaw czy baseny.

5. Boisko

Kiedyś mieszkańcy Skarpy grali w piłkę amatorsko, a boisko było mniejsze. Później je poszerzono, a grupa chłopaków ze Skarpy zarejestrowała drużynę. Od tego czasu boisko wzbogaciło się w siatki, kryte ławki i szatnie dla piłkarzy. Klub piłkarski i jego wyjątkowe jak na wielkość wsi dobrze wyposażone miejsce są źródłem dumy. W 2023 r. klub hucznie obchodził swoje 20-lecie.

6. Zielony Zakątek

W 2019 r. mieszkańcy wycieli rosnące w tym miejscu krzaki i wspanie, w czynnie społecznym zrobili niewielki placzyk wyłożony kostką, a wokół posadzili kwiaty. Na placyku można postawić stoły w czasie festynów albo spotkać się na grilla.

7. Miejsce po kopcach ziemniaków

W czasach PGR-u przed nadejściem zimy za dzisiejszą świetlicą wyrosły liczne, choć niewielkie górkę. To kopce, w których rodziny przechowywały przykryte słomą ziemniaki. Na wiosnę bulwy trzeba było przebrać: *jak ludzie się spotykali, (...) to się tam i kawę robiło, i siedzieli jeden z drugim. A jak my skończymy prędzej, to tobie pomożemy.*

8. Świetlica

Budynek nazywano zścieciorkiem, bo mieszkało w nim 6 rodzin. Na dwie rodziny przypadła wspólna sieć i piec chlebowy. Kiedyś widoczna była na nim data budowy: 1912. W PRL-u w budynku znajdował się sklep Gminnej Spółdzielni, a później także prywatny. Z kolei w obecnej świetlicy znajdował się Klub Rolnika. Można tam było wypić kawę, przeczytać gazetę, a nawet wypożyczyć książkę. Obecnie z jednej strony budynku znajduje się mieszkanie, a drugą zajmuje świetlica, gdzie odbywają się zajęcia dla dzieci, spotkania KGW i zebrań sąsiedzkie.

9. Przejście dla pieszych

Pasy na przejściu dla pieszych w Skarpie powstały w wyniku... żartu. Pod sklepem w budynku dzisiejszej świetlicy siedziała grupa młodych chłopaków. Gdy stwierdzili, że przydałyby się pasy z bloków do sklepu, wzięli farbę i namalowali je na drodze. *Na drugi dzień afera. Policja pyta: „Co się stało?” Bo wandalizm, pasy namalowane. Ale dzięki w sumie takiemu zdarzeniu mamy pasy.*

10. Miejsce po budce telefonicznej

Pierwsze telefony w Skarpie zamontowane były w biurze PGR-u oraz w mieszkaniach księgowej i kierownika zakładu. To tam trzeba było się udawać z pilnymi sprawami takimi jak wezwanie karetki. Później przy blokach pojawiła się budka telefoniczna: *Ja pamiętam, jak mąż robił szkołę w Bydgoszczy, to ja pod tą budką stałam sobie godzinę, półtorę, deszcz, nie deszcz, i się rozmawiała.*

11. Bloki

Wybudowane w l. 70. i 80., nazywane „nowymi blokami” albo od numerów budynków. W szesnastce dawniej znajdowało się przedszkole.

12. Dawne przedszkole

13. Miejsce po placu zabaw

14. Chlewiki

Pierwotnie służyły trzymaniu zwierząt: kur, kaczek, gęsi, indyków, świń i cieląt. Chlewiki w nowych blokach posiadały dodatkowe piętko, w którym składowano słomę i paszę, oraz wspólną „świńską kuchnię”, w której ubijano zwierzęta i obrabiano ich mięso. Dziś mieszkańcy składują w nich rzeczy, trzymają auta, gotują lub sadzą przed nimi ogródki.

15. Czworaki

Pierwsze budynki mieszkalne powstałe w l. 60. na użytek pracowników PGR-u w Skarpie. W każdym z czterech mieszkań w budynku stawiano dwa piece kaflowe, po jednym na pokój, a także płytę, czyli metalowy piecyk do gotowania, który ociepiał zimą kuchnię i łazienkę.

16. Ławeczki przed domami

Dawniej przy czworakach i przed świńskimi kuchniami stały ławki, na których siadywali mieszkańcy, rozmawiali i muzykowali. *Jak tam przesiadywali na ławce, to cała wieś po prostu razem wieczory spędzała. Tu ci starsi siedzieli, dzieciaki na trawie, nie?*

17. Miejsce po domu z czerwonej cegły

W przedniej części tego niestojącego już przedwojennego budynku mieścił się GS, resztę stanowiły mieszkania. Dookoła niego znajdowały się ogródki warzywne i sad. Został zburzony wkrótce po wybudowaniu nowych bloków, do których przeniosła się część jego mieszkańców.

18. Miejsca po piecach chlebowych

W czasach przed wybudowaniem czworaków i bloków w Skarpie funkcjonowały piece chlebowe. Piec rozgrzewało się, długo pałać w środku drewnem, warto było więc umówić się z sąsiadami na wspólne wypieki: najpierw piekło się kilkanaście bochenków chleba, później, gdy piec był chłodniejszy, suszyło się owoce.

19. Miejsca po pompach

Przed pojawieniem się we wsi kraników przy domach, oczyszczalni i hydroforom mieszkańcy czerpalili wodę ze studni, którą nosili na tzw. szondach, czyli drewnianych nosidłach na wiadra. W ich kontekście przywoływana jest czasami historia z czasów okupacji: *Ta pani dziedzic przyszedła z kanečką po wodę do tych studni. I jak tego jej męża zabrali, ona tu niby koło tych studni mówiła: „Jak jego zabieracie, to i mnie też”. I dlatego zabrali ich obydwóch.*

20. Błotko

Choć dziś nie ma już wielu śladów po jezioru, nazywanym przez mieszkańców Błotkiem, nadal jest żywe w ich pamięci – wspominają ślżganie się zimą po lodzie, stojącą na środku lodową karuzelę czy letnie kąpiele się wśród pływających dookoła kaczek. Ptaki same chodziły i wracały z Błotka, dlatego właściciele cechowali, czyli oznaczali je na różne sposoby: *Malowali farbami tak, że było pięknie i kolorowo na Błotku. [...] Czerwone, zielone, niebieskie, jaką kto miał farbę. I wtedy z daleka mówiali, gdzie twoje stado pływa.*

21. Różowa góra

Nazwa tego niewielkiego wzniesienia wzięła się od koloru gliny, którą można z niego wydobyć.

22. Miejsce po „słomiankach”

Wzdłuż drogi ustawione były trzy przedwojenne domy kryte strzechą, jeden w miejscu współczesnego środkowego dwojaka. Ukośnie do nich, bliżej kuźni, stał także gliniany dom, który był połączony był z większym murowanym budynkiem mieszkalnym. Budowle zostały zburzone w l. 60., aby zrobić miejsce czworakom.

23. Miejsce po kamiennej kuźni

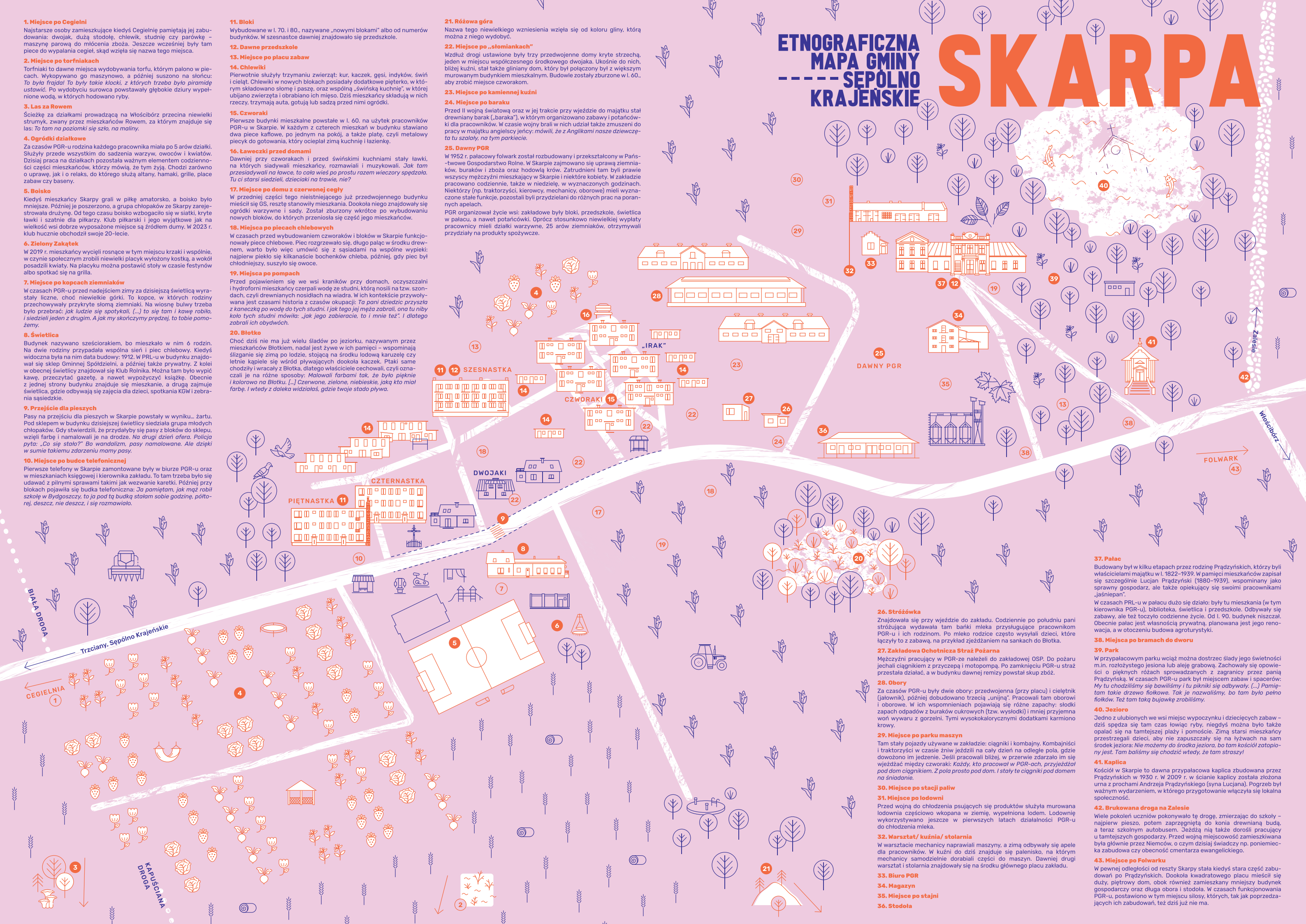
24. Miejsce po baraku

Przed II wojną światową oraz w jej trakcie przy wjeździe do majątku stał drewniany barak („baraka”), w którym organizowano zabawy i potańcówki dla pracowników. W czasie wojny brali w nich udział także zmuszeni do pracy w majątku angielscy jeńcy: *mówili, że z Anglikami nasze dziewczęta tu szalały, na tym parkiecie.*

25. Dawny PGR

W 1952 r. pałacowy folwark został rozbudowany i przekształcony w Pańs-twowe Gospodarstwo Rolne. W Skarpie zajmowano się uprawą ziemniaków, buraków i zboża oraz hodowlą krów. Zatrudnieni tam byli prawie wszyscy mężczyźni mieszkający w Skarpie i niektóre kobiety. W zakładzie pracowano codziennie, także w niedzielę, w wyznaczonych godzinach. Niektórzy (np. traktorzyści, kierowcy, mechanicy, oborowe) mieli wyznaczone stałe funkcje, pozostali byli przydzielani do różnych prac na porannych apelach.

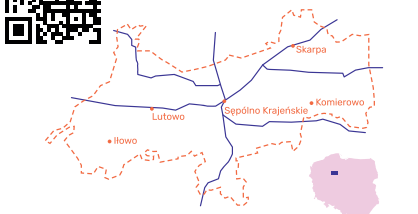
PGR organizował życie wsi: zakładowe były bloki, przedszkole, świetlica w pałacu, a nawet potańcówki. Oprócz stosunkowo niewielkiej wypłaty pracownicy mieli działki warzywne, 25 arów ziemniaków, otrzymywali przydziały na produkty spożywcze.

Dowiedz się więcej, zajrzyj na:
www.mapa.etnograficzna.pl

Wydanie I, 2024, Warszawa, Skarpa
ISBN 978-83-970211-1-2

Ten utwór jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 3.0 Polska. Test licencji można znaleźć pod adresem: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/> lub uzyskać drogą korespondencyjną od: Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA, 94042, USA.

Organizatorzy:

Finansowanie:

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu Narodowego Centrum Kultury EtnoPolska, Edycja 2024

Patronaty:

Stowarzyszenie „Pracownia Etnograficzna” im. Witolda Dynowskiego
Warecka 4/6 00-040 Warszawa
www.etnograficzna.pl, pracownia@etnograficzna.pl

Zapraszamy Cię do zabawy, dzięki której lepiej poznasz Skarpę.

W realizacji zadań przydadzą się informacje zawarte po drugiej stronie mapy oraz uważne rozglądanie się wokół siebie podczas spaceru po miejscowości.

Czasem warto też poprosić o pomoc mieszkańców.

Do dzieła!

1.

Dwojakiem nazywa się w Skarpie budynek składający się z dwóch mieszkań. Rozwiąż poniższe zadanie, podając, ile mieszkań mają razem wskazane budynki

 + + = MIESZKAŃ

3 x DWOJAK + 6 x CZWORAK + 1 SZEŚCIORAK

2.

Oto zdjęcie z pogrzebu Andrzeja Aubrachta Prądyńskiego, który był znany ze swojej miłości do koni. W młodości był oficerem pułku ułanów, w pustym polu wpisz numer tego pułku:

Podpowiedź znajdziesz na tablicy pamiątkowej znajdującej się na ścianie kaplicy.

3.

Na szczycie pałacu znajduje się herb pierwszych właścicieli budynku – rodu Prądyńskich. Dorysuj do niego brakujące elementy:

4.

Poniżej znajdziesz zdjęcie lotnicze skarpy z 1964 r. Wykorzystując zdjęcie, wykonaj zadania:

Zdjęcie lotnicze z archiwum Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii, licencja nr DFT.72114795.2024_PL_CL2.

A obrysuj wokół 3 budynki, które już nie istnieją

B podpisz 3 budynki, przy których na fotografii są białe pola

C jak myślisz, czym mogą być białe plamki na Błotku? narysuj w polu obok, jakie zwierzęta najczęściej pływały w tym zbiorniku

5.

Dopasuj słowa z lokalnej gwary do ich znaczenia/definicji.

hajmat	dom, obejście miotek kuźnia
przewijanka	wóz trzepak łóżko
bukaciarnia	ogród łąka obora
sztygi	snopki pastuch podkowa
wykiprować	wykpieć wypasać zwierzęta wyrzucić/wypasać/wyrzucić

6.

Gdy w Skarpie kaczki szły kąpać się w Błotku, musiały przejść przez ulice. Zdarzało się, że denerwowało to kierowców, którzy musieli się zatrzymać, żeby przepuścić zwierzęta. Znajdź pięć różnic między ilustracjami przedstawiającymi tę sytuację.

7.

Jedna ze skarpiańskich legend opowiada o budynku zatopionym w jeziorze. Połącz małe bąbelki, aby go zobaczyć.

8.

Przyjrzyj się temu zdjęciu. W Skarpie plac zabaw kilkakrotnie zmieniał lokalizację. Jak myślisz, w której z nich zrobiono tę fotografię?

Fot. z archiwum rodziny Brachowskich

A W PARKU: *Za dzieciaka, to ja tylko pamiętam, że był plac zabaw tutaj. Do kościoła się nie szło, tylko na plac zabaw. No ale babcia trzymała rękę na pulsie, tak że trzeba było i kościół zaliczyć, i potem plac.*

B OBOK BLOKU: *Tam jest szesnastka i naprzeciwko tam są teraz linki [do wieszania prania]. I tam sąsiad nam zrobił takie koniki na sprężynie. (...) Tam też były metalowe bujawki i rakieta.*

C OBOK ŚWIETLICY: *Tu jest fajne, że jest ta siłownia plenerowa, że jest ten plac zabaw, mniejsze dzieci tu przychodzą z rodzicami...*

9.

Przyjrzyj się zdjęciu poniżej, które zrobiono w Skarpie około 50 lat temu. Stań na trawniku naprzeciwko przystanku przy czworakach i popatrz w stronę świetlicy. Porównaj to, co widzisz, do zdjęcia. Co się zmieniło? Podpisz budynek oznaczony strzałką.

Fot. z archiwum Urszuli Żmudzińskiej

10.

Czy rozpoznajesz, co jest na rysunkach? To ilustracje związane są z codziennością funkcjonowania PGR-u w Skarpie. Dorysuj brakujące traktory, haczki, kłosa zboża i krowy tak, żeby w każdym rzędzie, w każdej kolumnie i w każdym pogrubionym kwadracie każdy obrazek znalazł się tylko raz.

Chcesz poznać poprawne odpowiedzi, zajrzyj na stronę [mapa.etnograficzna.pl](http://www.mapa.etnograficzna.pl).

Dziecięce zabawy

Odkąd sięga pamięć, dzieci w Skarpie miały swoje miejsca i pomysły na zabawy, które zmieniały się w kolejnych pokoleniach: jeżdżenie na sankach na zamrażniętym Błotku, zabawy w królewski dwór w opuszczonym już pałacu czy budowanie tajemniczych baz w różnych częściach miejscowości.

TRYBY

Tryby to zabawki robione samodzielnie lub z niewielką pomocą dorosłych przez chłopaków ze Skarpy. Potrzebne było koło zębate od maszyny rolniczej, wybierane ze złomu w skarpiańskim zakładzie, metalowy pręt z korbką oraz metalowe puszki po jedzeniu wyciągnięte ze śmietnika. Tryby miały różne rozmiary, każdy mógł mieć nawet kilka sztuk.

Tak opowiadają o zabawach z trybami ich uczestnicy: *Pręt trzymało się jedną ręką, kręciło się i jechało. I do tego puszki ze śmietnika się dołączało jak przyczepę i woziliśmy w nich piasek z jednego miejsca na drugie i z powrotem. Tak to się bawilo.*

A najlepsze było, pamiętam, jak chłopacy jeździli po deszczu: tam, jak się szło w stronę kaplicy, woda leciała, rów wyżłobiła i oni w tym rowie tam tak się zakopywali. To było super!

KACHELKA

Między blokami dzieci bawiły się tym, co miały pod ręką. Królował trzepak („przewijanka”), gdzie bawiono się „Raz dwa trzy, Baba Jaga patrzy”, „Pałka, zapałka, dwa kije”. Grano w rodzaj chowanego („go-szu”), gumę i w kachelkę. Do tej zabawy potrzebne są: kreda i ciężkie pudełko,

Etnograficzna mapa gminy Sępólno Krajeńskie

Jakie historie kryją w sobie gminy Sępólno Krajeńskie? Jakiego miejsca są ważne dla różnych pokoleń mieszkańców? Jak poznawać lokalne dziedzictwo i o nim opowiadać?

Z takimi pytaniami rozpoczęliśmy projekt „Etnograficzna mapa gminy Sępólno Krajeńskie” w 2020 r., kiedy w ramach współpracy Stowarzyszenia „Pracownia Etnograficzna” i Centrum Kultury i Sztuki w Sępólnie Krajeńskim przygotowaliśmy mapy miejscowości Iłowo i Lutowo. W 2024 r. udało nam się stworzyć dwie kolejne przedstawiające Komierowo oraz Skarpę. Mapy są dostępne w wersji papierowej oraz umieszczone wraz z dodatkowymi informacjami na stronie mapa.etnograficzna.pl.

Nasze mapy nie są próbą obiektywnego opisu świata. Spotykaliśmy się z mieszkańcami po to, by poznać ich – bardzo różnorodne – perspektywy patrzenia na swoje miejscowości i ich okolice. Zbieraliśmy opowieści – te dawniejsze, przekazywane przez starsze pokolenia, i te nieco mniej odległe w czasie. Chcieliśmy, żeby na mapach widoczne było to, co jest ważne dla osób, z którymi rozmawialiśmy.

Tereny te mają złożoną historię, która odbija się w życiorysach ich obecnych i dawnych mieszkańców – Polaków, Niemców, katolików i ewangelików, osób z rodzin mieszańskich, mieszkających tu od pokoleń i przyjezdnych. Prześnienie, które opisujemy, były tłem wielu wydarzeń mniej lub bardziej obecnych w ludzkiej pamięci: lat międzywojennych w II RP (choć tuż przy niemieckiej granicy), dramatów II wojny światowej, czasów PGR-ów i napływu nowych mieszkańców w PRL-u oraz gwałtownych przemian społecznych po zmianie ustroju. Było dla nas ważne, by spróbować chociaż dotknąć tej różnorodności doświadczeń historycznych.

Zapraszamy do spacerów śladami mieszkańców Komierowa, Skarpy, Iłowa i Lutowa. Mapy można wykorzystać jako przewodnik po wsi, opisujący poszczególne miejsca. Po drugiej stronie znajdują się zagadki i zadania, które pozwolą jeszcze lepiej poznać lokalne dziedzictwo.

Mamy nadzieję, że dzięki nim i Wy odkryjecie, jak wiele ciekawych historii kryją krajeńskie miejscowości!

Dziękujemy!

Ogromne podziękowania należą się wszystkim, dzięki którym mogliśmy umieścić na mapach tyle niezwykłych opowieści. W 2024 r. mieliśmy szczęście liczyć na ogromne wsparcie pań Katarzyny Burzyńskiej, Marii Boczuł i Karoliny Borowicz, dzięki którym w niezwykle przyjaznej atmosferze mogliśmy odkrywać tajemnice Skarpy i Komierowa. Jesteśmy wdzięczni wszystkim, którzy pomogli nam zbierać lokalne historie: uczestnikom i uczestniczkom spotkań i warsztatów, naszym przewodnikom i przewodniczkom podrzucającym kolejne tropy oraz wszystkim tym, którzy podzielili się własnymi opowieściami w ramach rozmów i wywiadów.

Zespół projektu

Badaczki/animatorki: Maria Bartosz (Skarpa), Anna Bińka (Skarpa), Martyna Engeset-Pograniczna (Komierowo), Marta Parfieniuk (Skarpa), Helena Patzer (Komierowo), Małgorzata Wójtaszczyk (Komierowo)

Grafika i skład: Aleksandra Makuch
Redakcja językowa: Ewa Pietraszek
Oprogramowanie strony: www: Grzegorz Bińka

Skarpa

Skarpa, choć nigdy nie była dużą miejscowością, istnieje w tym miejscu od dawna: pierwsze wzmianki na jej temat pochodzą z 1432 r. Jej nazwa pochodzi zapewne od położenia na skraju schodzącej do jeziora skarpy i nie zmieniała się znacznie przez wieki – dawne wersje to Skarp, Skarpe, Skarpi.

Od pierwszej połowy XIX w. do 1939 r. Skarpa i okoliczne dobra znajdowały się w rękach rodziny Prądyńskich. To oni zbudowali we wsi dwór, kaplicę oraz zabudowania gospodarskie i mieszkalne, z których część możemy oglądać do dzisiaj.

Od okresu zaborów, a niekiedy i wcześniej, okoliczne miejscowości (Trzciany, Zalesie, Włoszibórz) były w rękach niemieckich rodzin, a ich mieszkańcy byli w przeważającej części ewangelikami. W Skarpie mieszkali przede wszystkim katolicy, należący do parafii w Wąldowie.

Od początku XX w. Skarpą zarządzał Lucjan Prądyński, zapamiętany jako sprawny gospodarz, społecznik i polski patriota. Znana jest historia, gdy u początków II RP wykradł z urzędu w Złotowie (wówczas po niemieckiej stronie granicy) listy mieszkańców, aby uodowodnić polskość tych ziem, a następnie w pościgu samochodowym musiał uciekać przed policją do Polski. Miał też wspierać swoich pracowników w trudnych momentach kryzysu gospodarczego oraz przed wybuchem wojny. W 1939 r. Lucjan Prądyński wraz z żoną zostali zastrzeleni w Karolewie.

W czasie II wojny światowej Skarpa funkcjonowała pod niemieckim zarządem. Tereny te były włączono do III Rzeszy, pod koniec wojny wielu młodych mężczyzn,